

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра **Фінансів**
(найменування кафедри)

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності **072 Фінанси, банківська справа та страхування**
(шифр та найменування спеціальності)
за магістерською програмою професійного спрямування
Державні та муніципальні фінанси
(назва магістерської програми)

на тему: **«Управління державним боргом»**
(назва теми)

Виконавець:

студентка **68** групи факультету ЦЗФН
Лебедко Наталія Радіславівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
/підпис/

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)
Логвіновська Світлана Іванівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
/підпис/

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток економіки за роки новітньої історії України супроводжується економічною та політичною нестабільністю, постійним ринковим реформуванням економіки, приватизаційними процесами у всіх сферах господарської діяльності, наслідком чого став низький рівень інвестиційної привабливості національної економіки. Проблема управління державним боргом є однією з ключових при розробці стратегії розвитку держави. Вона є невід’ємною складовою економічної безпеки держави та прямо чи опосередковано здійснює вплив на більшість соціально-економічних процесів у сучасних країнах. Сьогодні важко знайти таку державу, яка змогла б обійтись без зовнішніх запозичень, Україна не є виключенням. Адже, така фінансова допомога на міжнародному рівні сприятиме вирішенню економічних проблем держави, що покращить стан фінансової безпеки. До факторів, що здійснюють вплив на абсолютні та відносні показники державного боргу є: державний бюджетний дефіцит, дефіцит зовнішньо-торгівельного балансу, рівень процентних ставок за позиками, відношення курсу гривні до іноземних валют, інфляційні процеси, темпи зростання валового внутрішнього продукту. З огляду на вищевказане, виникає необхідність розв’язання проблем державного боргу, а з рештою й пошуку шляхів вдосконалення механізму управління ним. Борговий фактор займає визначне місце у процесі структуризації видатків бюджету та збалансованості платіжного балансу. Але державний борг має також і негативну сторону. При несвоєчасному отриманні або в отриманні фінансової допомоги в неповному розмірі є можливість виникнення ризику недофінансування та недовиконання більшості бюджетних програм, що може призвести до деформації економіки, зниження конкурентоспроможності держави на міжнародному ринку, зміни стану платіжного балансу у негативний бік. І, як наслідок, невпинне зростання заборгованості є потенційною загрозою для фінансової безпеки держави, яка створює необхідні фінансові умови для стабільного розвитку економіки держави, забезпечує її стійкість щодо фінансових шоків.

Отже, ґрунтовне дослідження проблеми державного боргу є актуальним для стабільного соціально-економічного розвитку України, а його результатом має стати розробка дієвих заходів для проведення ефективної бюджетної політики. Для більшості країн світу державний борг, що постійно накопичується, вважається передумовою нестабільності. Проте уряди цих країн неохоче відмовляються від запозичень як джерела фінансування, особливо в періоди надзвичайно високого попиту на державні витрати (війни, стихійні лиха, економічні кризи). Залучення державного боргу, з одного боку, це небезпека, що зростає внаслідок надмірного користування вигодами боргу, з іншого боку, вимагає постійної зваженості при використанні цього інструменту фінансової політики.

Політична турбулентність 2004 — 2006 рр. та воєнна агресія на сході України 2014 — 2020 рр. спричинили шокову дестабілізацію економіки на межі фінансового дефолту, до зростання запозичень держави як засобу уникнення загроз державності України. Світова фінансова криза 2008 — 2009 років прискорила провал економічної політики в частині формування інституційних та економічних передумов привабливого інвестиційного середовища в Україні.

Провали ринкової трансформації економіки України призвели до катастрофічного зростання державного боргу, економічної стагнації, дефіцитів бюджету та пенсійного фонду, негативного сальдо торговельного балансу, внаслідок чого загострилась проблема обслуговування та виплат за державним боргом. Тенденція зростання державних запозичень, як свідчить світовий досвід, притаманний більшості країн світу і відображає фінансово-економічний тренд сучасної глобальної економіки. Аналіз боргової політики країн свідчить про позитивні та негативні впливи на результати економічного розвитку. Попри те, що Україна, на відміну від інших країн-боржників, володіє багатими природними ресурсами, трудовим та інтелектуальним потенціалом, все ж таки опинилася на межі фінансового дефолту і тому потребує переосмислення макроекономічної політики по регулюванню державного боргу та інституційних засад стратегії публічного управління. Нагальна потреба уникнення дефолту, стабілізації економічного розвитку України та зростання суспільного добробуту характеризують актуальність теми дослідження та її прикладну значимість для українського суспільства.

Метою дипломної роботи є дослідження теоретико-методологічних основ зовнішньої заборгованості України, моніторинг зовнішнього та внутрішнього боргу, оцінка його впливу на боргову безпеку держави, а також розробка основних заходів, спрямованих на подолання проблем управління державним боргом України.

Згідно з визначеною метою поставлені наступні завдання:

- розглянути теоретичні та практичні аспекти функціонування системи управління державним боргом та його структури;
- розкрити методи оцінки державного боргу;
- визначити об'єктивну необхідність, сутність, складові та специфіку становлення системи управління державним боргом на прикладі України;
- проаналізувати показники державного боргу України за 2015-2019 рр.;
- здійснити комплексне дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків економічної та боргової політики країни.
- визначити стан боргового навантаження країни із застосуванням прийнятих у світовій практиці показників;
- здійснити прогноз розвитку державної заборгованості за впливу макроекономічних показників;
- проаналізувати причини та динаміку накопичення державного боргу в країнах, що розвиваються;
- визначити особливості, умови та специфіку застосування найбільш поширених у світовій практиці методів урегулювання.
- обґрунтувати вплив функціонування системи управління державним боргом на економічну безпеку країни, визначити їх причинно-наслідкові взаємозв'язки;
- розглянути сучасні світові тенденції управління зовнішнім боргом;
- визначити існуючі проблеми, пов'язані із формуванням та обслуговуванням державного боргу;
- обґрунтувати заходи з подолання проблем управління державним боргом України та зміцнення боргової безпеки.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі формування державного боргу та управління ним.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти та науково-методичне забезпечення державного боргу України.

При написанні роботи були використані наступні **методи дослідження**:

- аналіз – для дослідження показників стану державного боргу, його динаміки та структури;

- синтез – для поєднання усіх теоретичних аспектів поняття державного боргу та формування загального уявлення про нього на сучасному етапі;

- узагальнення – для обґрунтування результатів дослідження та висновків;

- систематизація – для створення узагальнюючих схем, графіків та таблиць.

Інформаційна база дослідження: для написання дипломної роботи були використані статті як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, дані Міністерства фінансів України, звіти Національного банку України, матеріали Держказначейства та Державної служби статистики, інтернет-матеріали.

Різноманітні аспекти проблематики державного боргу були також розкриті у роботах таких зарубіжних вчених, як Р. Барро, М. Фрідман, Д. Б'юкенен, Р. Девіс, Ш. Бланкарт, Г. Уїлер, І. Сторкей, В. Клайн, А. Ворнер, В. Істерлі, П. Кругман, А. Сіддік, С. Сельванатхан, А. Рафагат, М. Усман, Дж. Сакс. А вагому роль у емпірико-теоретичному дослідженні проблем зовнішньої заборгованості у вітчизняній науці відіграють праці таких вчених: Кравчук Н.Я., Фурманець К.Л., Кравченко М.В., Василишин Р.Н., Лісовенко В.В., Бондарук Т.Г., Карапетян О.М., Легкий С.В., Вахненко Т.П., Андрусів Р.Р., Марченко С.М., Омельчук С.В., Масина О.П., Попкова А., Матковський А.В., Забута Н.В., Баранецька О.В.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновів та списку використаних джерел (82 найменування). Загальний обсяг роботи становить 116 сторінок. Основний зміст викладено на 103 сторінках. Робота містить 18 таблиць та 11 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «*Теоретичні аспекти функціонування системи управління державним боргом*» визначено поняття, місце та роль у фінансовій системі держави, методичні підходи щодо оцінки державного боргу, ризику державного боргу та їх вплив на боргову та фінансову безпеку країни.

У другому розділі «*Аналіз сучасного стану державного боргу України 2015 – 2019 рр.*» проведено оцінку стану боргового навантаження через аналіз макроекономічних показників, наведено динаміку, структуру та причини накопичення державного боргу України. Проведено регресійний аналіз показника відношення обсягу державного боргу до ВВП. Досліджено роль міжнародних фінансово-кредитних організацій та міжнародних клубів кредиторів щодо врегулювання боргових криз.

В третьому розділі «*Шляхи підвищення ефективності управління державним боргом та зміцнення фінансової безпеки України*» оцінено зарубіжний досвід організації управління державним боргом, виокремлено напрями та

запропоновано рекомендації щодо вдосконалення організації управління державним боргом України.

ВИСНОВКИ

У ході написання кваліфікаційної роботи магістра було розглянуто теоретичні та практичні аспекти функціонування системи управління державним боргом, його структуру та динаміку в Україні за 2015 – 2019 роки, проблеми та перспективи скорочення, а також була побудована регресійна модель для з'ясування залежності відношення обсягу державного боргу до номінального ВВП від макроекономічних факторів (рівня безробіття, державних витрат та облікової ставки). Розкрито методи оцінки державного боргу. Визначено об'єктивну необхідність, сутність, складові та специфіку становлення системи управління державним боргом на прикладі України. Проаналізовано показники державного боргу України за 2015 – 2019 рр. Здійснено комплексне дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків економічної та боргової політики країни. Визначено стан боргового навантаження країни із застосуванням прийнятих у світовій практиці показників; Здійснено прогноз розвитку державної заборгованості за впливу макроекономічних показників. Проаналізовано причини та динаміку накопичення державного боргу в країнах, що розвиваються. Визначено особливості, умови та специфіку застосування найбільш поширених у світовій практиці методів урегулювання. Обґрунтовано вплив функціонування системи управління державним боргом на економічну безпеку країни, визначено їх причинно-наслідкові взаємозв'язки. Розглянуто сучасні світові тенденції управління зовнішнім боргом. Визначено існуючі проблеми, пов'язані із формуванням та обслуговуванням державного боргу. Обґрунтовано заходи з подолання проблем управління державним боргом України та зміцнення боргової безпеки. Визначено концептуальні засади фінансово-економічного механізму організації управління державним боргом та розроблено науково-методичні рекомендації стосовно впровадження та удосконалення його практичної реалізації.

За результатами проведених досліджень зроблено наступні висновки теоретико-методологічного і науково-прикладного характеру:

1. Державний борг – це рух позикових капіталів та перерозподіл ВВП у результаті кредитних відносин між державою та її кредиторами з приводу залучення, використання та погашення заборгованості за усіма емітованими, але не погашеними позиками у формі боргових цінних паперів або позик, залучених на основі угод, а також сума зобов'язань підприємств, яку держава муситиме сплатити як гарант у випадку їх неспроможності.

2. Головними причинами створення і збільшення державного боргу є: хронічний дефіцит державного бюджету; перевищення темпів зростання державних видатків над темпами зростання державних доходів; дискреційна фіскальна політика направлена на зменшення податкового навантаження без відповідного скорочення державних витрат; розширення економічної функції держави; дія автоматичних стабілізаторів; залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти.

3. Сучасні умови надшвидких змін ринкової кон'юнктури і постійна невизначеність в економіці зумовлюють непередбачуваність ендо- та екзосистеми. Тому державний борг постійно обтяжений ризиками. Наслідками їх впливу є безперечно підвищення витрат на погашення боргових зобов'язань та їх обслуговування. Тому виявлення чинників, які безпосередньо можуть вплинути на зниження системного ризику зростання боргу країни є першочерговим завданням, оскільки саме боргові ризики належать до основних чинників та загроз, що впливають на можливість бюджетної сфери забезпечити платоспроможність держави й ефективно використовувати бюджетні кошти в процесі виконання її функцій.

4. Процес формування механізму управління ринку державних запозичень спрямований на раціональне використання фінансових ресурсів і формування фінансових відносин, які виникають в ході реалізації заходів активної чи пасивної політики на ринку державних запозичень.

5. Основними методами управління державним боргом є: конверсія, консолідація, уніфікація позик, обмін за регресивним співвідношенням, відстрочення погашення позик, реструктуризація, анулювання, викуп боргу, рефінансування.

6. В процесі аналізу особливостей організації системи управління державним боргом впродовж 2015-2019 рр. виявлено, що до 2018 року зберігалась тенденція до нарощування обсягів сукупного державного та гарантованого державою боргу України, а також боргового навантаження. Але щороку приріст цих обсягів був меншим, ніж за попередні роки. 2019 рік змінив тенденцію та за розрахованим у 2 пункті 3 розділу часовий ряд динаміки державного боргу України та трендовий аналіз на основі поліноміального закону розподілу маємо з точністю $R^2=99,88\%$, що боргова політика спрямована на поступове погашення боргу. Аналіз структури державного боргу у динаміці за 5 років показав, що частка внутрішнього боргу у структурі загальної заборгованості зростає, по відношенню до зовнішнього боргу, але частка зовнішнього боргу переважає. Зростання питомої ваги внутрішнього боргу позитивно впливає на фінансовий стан країни, оскільки, кошти які виплачуються за внутрішніми запозиченнями залишаються всередині країни і позитивно впливають на її фінансовий стан.

Серед чинників, які зумовлювали зростання боргового навантаження у слід виділити: девальвацію гривні; різке падіння реального ВВП; негативний вплив реальної процентної ставки НБУ на боргову сферу та обмеження функціонування ринку позичкового капіталу тощо. Порівняння обсягів запозичень до державного бюджету та погашення державного боргу демонструє переважання запозичень над витратами на погашення державного боргу, що підтверджує неефективне забезпечення збалансування витрат в межах реальних джерел фінансування.

7. Проаналізувавши показник боргової безпеки України спостерігаємо зниження рівня боргового навантаження. Відповідно зростає рівень боргової стійкості держави, що характеризується тенденціями поліпшення кредитних рейтингів України, скороченням обсягу зовнішніх державних запозичень, скороченням частки державного боргу щодо ВВП.

Тому для підтримання позитивної тенденції зменшення боргового навантаження на економіку та уникнення боргової кризи в Україні, вважається за доцільне:

- спрямовувати, залучені зовнішні запозичення на реалізацію інвестиційних програм, які забезпечать в майбутньому економічне зростання;
- оптимізувати структуру державного боргу з огляду на зміни в економічному середовищі та, враховуючи майбутні валютні ризики;
- зменшити навантаження боргу на бюджет, впроваджуючи заходи щодо заохочення населення до інвестиційних процесів;
- розробити та законодавчо затвердити боргову стратегію держави;
- організувати прозорий і повний облік державного боргу за всіма видами зобов'язань і операцій з ними;
- створити дієву систему оцінки і попередження негативної дії ризиків, сформував новий механізм, надання державних гарантій з урахуванням ризиків;
- сформував сучасну інформаційну інфраструктуру управління державним боргом і ризиками, системи моніторингу і управління ринковою і неринковою заборгованістю;
- сприяти розвитку ринку державних цінних паперів; при виборі боргового джерела надавати пріоритет внутрішнім запозиченням для забезпечення економічної безпеки держави;
- розробити і впровадити систему показників оцінки ефективності управлінських рішень у сфері державного боргу, критеріїв і механізмів оцінки ефективності позикової і боргової політики.

8. Борговий менеджмент у країнах світу може реалізовуватися через урядову, банківську або агентську моделі. Найчастіше розвинені країни світу використовують агентську модель інституційного управління державним боргом.

У вітчизняній практиці управління державним боргом найбільше підпадає під урядову модель, оскільки основні функції в цій сфері покладені на Міністерство фінансів, Національний банк, Державну казначейську службу, Державну фінансову інспекцію, Рахункову палату. В той же час, доцільним є зосередження всіх напрямів боргового менеджменту в компетенції однієї окремої організації.

9. Основними напрямками удосконалення управління державним боргом в Україні визначено такі:

- Визначення та законодавче закріплення боргової стратегії України, в якій конкретизовані цілі, завдання і методи їх досягнення на довгострокову перспективу, визначені граничні розміри державного боргу та напрями використання залучених коштів.

- Оптимальне структурування зовнішніх боргових зобов'язань у розрізі валют, термінів запозичення і відсоткових ставок; зміна пропорцій між внутрішнім і зовнішнім державним боргом на користь внутрішнього; збільшення запозичень з фіксованими відсотковими ставками; підвищення середньої строковості боргових зобов'язань Уряду та забезпечення рівномірного розподілу тягаря боргових виплат у часовому вимірі.

- Формування ефективної системи ризик-менеджменту з використанням сучасних методів оцінки потенційних боргових ризиків. Управління боргом повинно включати диверсифікацію ризиків, яка передбачає випуск цінних паперів з широким діапазоном строків обігу замість концентрації цих строків у тих точках поточної кривої доходності, які в даний момент, як здається, вимагають найнижчих витрат,

розподіл цінних паперів за валютою, який наближений до запланованих урядом виплат, та використання опціонів, ф'ючерсів, свопів та інших деривативів лише для добре зрозумілих цілей хеджування ризиків.

- Відновлення доступу до міжнародного ринку капіталу після стабілізації ситуації на світових ринках та залучення винятково позик офіційних кредиторів, що мають помірну вартість, довгостроковий характер і не підлягають циклічним коливанням у кризовий період.

- Визначення напрямів використання залучених за допомогою державних позик коштів, надавши пріоритет інвестиційним проектам. Мінімізувати використання запозичених ресурсів для фінансування поточних видатків бюджету.

- Впровадження статистичного моніторингу державного боргу України для оптимізації процесів статистичного спостереження, аналізу та прогнозування основних показників, що характеризують стан державного боргу та боргової безпеки держави за допомогою економіко-математичних та статистичних методів із використанням обчислювальної техніки і інформаційних технологій.

Результати дослідження дають підставу стверджувати, що стабілізація ситуації у сфері державної заборгованості та підвищення рівня боргової безпеки потребує, в першу чергу, вдосконалення боргової політики України, на чому і можуть бути сфокусовані подальші дослідження даної проблеми.

АНОТАЦІЯ

Лебедко Н.Р., «Управління державним боргом»

кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності
«072 Фінанси, банківська справа та страхування» за магістерською програмою

«Державні та муніципальні фінанси»,

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, 2020 рік

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – економічні відносини, що виникають у процесі формування державного боргу та управління ним.

В першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено теоретичні аспекти функціонування системи управління державним боргом, розглянуто поняття, місце та роль у фінансовій системі держави, методичні підходи щодо оцінки державного боргу, ризику державного боргу та їх вплив на боргову та фінансову безпеку країни.

В другому розділі проаналізовано сучасний стан державного боргу України у період з 2015 по 2019 рік, проведено оцінку стану боргового навантаження через аналіз макроекономічних показників, наведено динаміку, структуру та причини накопичення державного боргу України. Проведено регресійний аналіз показника відношення обсягу державного боргу до ВВП. Досліджено роль міжнародних фінансово-кредитних організацій та міжнародних клубів кредиторів щодо врегулювання боргових криз.

В третьому розділі визначено шляхи підвищення ефективності управління державним боргом та зміцнення фінансової безпеки України. Оцінено зарубіжний

досвід організації управління державним боргом, виокремлено напрями та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення організації управління державним боргом України.

Ключові слова: управління державним боргом, зовнішній та внутрішній борг, гарантований державою борг, боргове навантаження, боргова безпека.

ANNOTATION
Lebedko N.R., “Public debt management”

thesis for Master’s degree in specialty “072 Finance, banking and insurance” under the
program “State and municipal finance”,
Odessa National Economic University
Odessa, 2020

This thesis consists of three chapters. Object of study – economic relations arising in the process of formation of public debt and its management.

In the first chapter author examined the theoretical aspects of the public debt management system, considers the concept, place and role in the financial system, methodological approaches to assessing public debt, public debt risks and their impact on debt and financial security.

In the second chapter author analyzed the current state of Ukraine's public debt in the period from 2015 to 2019, assesses the state of the debt burden through the analysis of macroeconomic indicators, provides the dynamics, structure and causes of Ukraine's public debt. A regression analysis of the ratio of public debt to GDP was conducted. The role of international financial and credit organizations and international creditors' clubs in resolving debt crises has been studied.

In the third chapter author identifies ways to increase the efficiency of public debt management and strengthen Ukraine's financial security. The foreign experience of the organization of public debt management is estimated, the directions are singled out and recommendations on improvement of the organization of public debt management of Ukraine are offered.

Keywords: public debt management, external and internal debt, state-guaranteed debt, debt burden, debt security.